

भारतातील आदिवासी उठाव

भारतातील आदिवासी उठाव समकालीन ओरिसा प्रदेशातील आदिवासी लोकसंख्या ही ब्रिटिश वसाहतींच्या जुलमी राजवटीविरुद्ध उठाव करणाऱ्या या गटांपैकी पहिली मानली जाते.

विविध आदिवासी गटांनी व्यापलेल्या भौगोलिक क्षेत्राच्या आधारावर, या उठावांचे पुढील दोन वर्गांमध्ये विभाजन केले आहे:

(अ) सरहद्देतर जमातींनी केलेले उठाव (Uprisings by Non-Frontier Tribes)

(ब) सरहद्दीवरील जमातींचे उठाव (Uprisings by Frontier Tribes)

कारणे

- शोषक जमीन महसूल धोरणे आणि आदिवासी लोकसंख्या असलेल्या भागात बाहेरील गैर-आदिवासी लोकसंख्येद्वारे जंगलातील जमिनीवर शेती आणि वृक्षारोपण क्रियाकलापांचा विस्तार.
- असंख्य ख्रिश्चन मिशनऱ्यांच्या कार्याकडे संशयाने आणि आदिवासी लोकसंख्येच्या सामाजिक-आर्थिक चालीरीतींमध्ये हस्तक्षेप म्हणून पाहिले जात होते.
- रेल्वेच्या विस्तारासारख्या मोठ्या बांधकाम प्रकल्पांसाठी लाकडाची मागणी वाढल्यामुळे विविध वन कायदे मंजूर करण्यात आले ज्यामुळे आदिवासी भागातील वनजमिनींवर संपूर्ण सरकारी मक्तेदारी प्रस्थापित झाली.
- ईशान्येकडील आदिवासी गटांनी केलेले उठाव हे सहसा बाहेरच्या (डिकू), जमीनदार आणि राज्यकर्त्यांविरुद्ध च्या प्रतिक्रिया होत्या, ब्रिटिश प्रशासनाने त्यांना दिलेला पाठिंबा.
- खासगी मालमत्तेची कल्पना अंतर्भूत झाल्यामुळे आता जमीन खरेदी, विक्री किंवा गहाण ठेवली जाऊ शकते ज्यामुळे आदिवासींनी जमीन गमावली.

(अ) सरहद्देतर जमातींनी केलेले उठाव (Uprisings by Non-Frontier Tribes)

वर्षे	उठाव	उठावाशी संबंधित तथ्य
1778	पहरियास बंड	स्थळ: राजमहल हिल्स नेतृत्व: मार्शल पहारिया कारण: त्यांच्या जमिनींवर ब्रिटिशांच्या विस्ताराविरुद्ध
1776	चुआर उठाव	ठिकाण: बंगाल नेतृत्व: चुआर आदिवासी आदिवासी कारण: ब्रिटिशांचे आर्थिक खाजगीकरण
1831	कोल उठाव	ठिकाण: छोटानागपूर नेतृत्व: बुद्धो भगत कारण: ब्रिटिश राजवटीचा विस्तार आणि जमीन हस्तांतरण
1827-1831	हो आणि मुंडा उठाव	ठिकाण: सिंहभूम आणि छोटानागपूर नेतृत्व: राजा परहत आणि इतर कारण: ब्रिटिश विस्तार आणि महसूल धोरण
1890s-1900s	मुंडा नंतर आणि उलुगुलान उठाव	ठिकाण: रांची आणि छोटानागपूर नेतृत्व: बिरसा मुंडा कारण: सरंजामशाही आणि जमीनदारी व्यवस्थेविरुद्ध आणि सावकारांकडून होणारे शोषण, वनक्षेत्रावरील त्यांचा हक्क नाकारणे.
1855-56	संथाल विद्रोह	ठिकाण: बिहार नेतृत्व: सिडो आणि कान्हू कारणे:

		सरंजामशाही आणि जमीनदारी व्यवस्था आणि सावकारांकडून होणाऱ्या शोषणाविरुद्ध. ते नंतर ब्रिटीशविरोधी ठरले आणि दडपले गेले. असंख्य आदिवासी उठावांपैकी संधाल उठाव हा सर्वात उल्लेखनीय होता. 1793 मध्ये बंगालमध्ये कायमस्वरूपी सेटलमेंट सुरू झाली तेव्हा संधालांना मजुरी किंवा भाडेमुक्त जमीन देण्याचे वचन देऊन मजूर म्हणून कामावर ठेवले गेले. तथापि, त्यांना इच्छेनुसार शोषण करून कृषी सर्फ बनण्यास भाग पाडले गेले.
1837-56	कंध उठाव	ठिकाण: तामिळनाडू ते बंगाल नेतृत्व: चक्र बिसोई कारण: आदिवासी चालीरीतींमध्ये हस्तक्षेप आणि नवीन कर लादणे.
1860s	नाईकदा आंदोलन	ठिकाण: एम.पी. आणि गुजरात कारण: ब्रिटीश आणि जाती हिंदूंच्या विरोधात.
1870s	खरवार बंडखोरी	ठिकाण: बिहार कारण: महसूल सेटलमेंट क्रियाकलापांच्या विरोधात.
1817-19 & 1913	भिल्ल बंड	स्थळ: पश्चिम घाटाचे प्रदेश कारण: कंपनीच्या नियमाविरुद्ध आणि भिलराज तयार करणे.
1967-68; 1891-93	भूयान आणि जुआंग बंड	ठिकाण: खोंझार, ओरिसा नेतृत्व: रत्ना नायक आणि धरणी धर नायक कारण: संलग्नीकरणाचे धोरण
1880s	कोया विद्रोह	ठिकाण: आंध्र प्रदेशातील गोदावरी प्रदेश नेता: राजा अनंतय्यार कारण: सरंजामशाही आणि जमीनदारी व्यवस्थेविरुद्ध आणि सावकारांकडून होणारे शोषण, वनक्षेत्रावरील त्यांचा हक्क नाकारणे.
1910	बस्तर बंड	ठिकाण: जगदलपूर क्षेत्र कारण: नवीन सरंजामशाही आणि वन शुल्क.
1914-15	ताना भगत आंदोलन	ठिकाण: छोटा नागपूर परिसर नेतृत्व: जत्रा भगत आणि बलराम भगत. कारण: बाहेरच्या लोकांच्या हस्तक्षेपाविरुद्ध, संस्कृतीकरणाची चळवळ सुरू झाली.
1916-1924	रंपा बंड	ठिकाण: आंध्र प्रदेश प्रदेश नेता: अल्लुरी सीताराम राजू कारण: आदिवासी चालीरीतींमध्ये हस्तक्षेप आणि नवीन कर लादणे.
1920 onwards	झारखंड उठाव	ठिकाणे: छोटानागपूर प्रदेश; बिहार, ओरिसा आणि पश्चिम बंगालचे काही भाग. आदिवासी महासभेची स्थापना 1937 मध्ये झाली.
1920s-1930s	वन सत्याग्रह	चे नेतृत्व: चेंचू आदिवासी आणि कारवार कारण: आदिवासी भागातील अंतर्गत बाबींमध्ये ब्रिटीशांचा हस्तक्षेप ब्रिटीश प्रशासकीय नवकल्पना जमिनीचे अत्याधिक मूल्यांकन
1940s	गोंड उठाव	गोंड धर्माच्या श्रद्धावानांना एकत्र आणणे.

(ब) सरहद्दीवरील जमातींचे उठाव (Uprisings by Frontier Tribes)

वर्षे	उठाव	उठावाशी संबंधित तथ्य
1823-33	अहोम बंड	ठिकाण: आसाम कारण: बर्मी युद्धानंतर ब्रिटीशांनी दिलेल्या प्रतिज्ञा पूर्ण न करण्याच्या विरोधात. परिणाम: इंग्रजांनी पहिल्या बर्मी युद्धानंतर (1824-26) आसाममधून माघार घेण्याचे वचन दिले होते परंतु त्याउलट, ब्रिटीशांनी युद्धानंतर कंपनीच्या अधिपत्यामध्ये अहोम प्रदेश समाविष्ट करण्याचा प्रयत्न केला. यामुळे 1828 मध्ये गोमधर कोंवर यांच्या नेतृत्वाखाली बंड सुरू झाले. शेवटी, कंपनीने सलोख्याचे धोरण अवलंबण्याचे ठरवले आणि वरचा आसाम महाराजा पुरंदरसिंग नरेंद्र यांच्याकडे सोपवला आणि राज्याचा काही भाग आसामी राजाला परत देण्यात आला.
1830s	खासी बंड	ठिकाण: मेघालयातील डोंगराळ प्रदेश नेता: नंकलो शासक तीरथ सिंग कारण: डोंगराळ प्रदेशांच्या व्यापाविरुद्ध. परिणाम: रस्ते बांधणीसाठी मजुरांची नोंदणी अनिवार्य केल्यामुळे खासी प्रमुख तीरथ सिंग यांच्या नेतृत्वाखाली खासींनी उठाव केला. त्यात गारो सामील झाले. खासी बरोबरचे प्रदीर्घ आणि त्रासदायक युद्ध चार वर्षे चालू राहिले आणि शेवटी 1833 च्या सुरुवातीस दडपण्यात आले
1930s	सिंगफो बंड	ठिकाण: आसाम कारण: आदिवासी भागातील अंतर्गत बाबींमध्ये ब्रिटीशांचा हस्तक्षेप आणि जमिनीच्या अवाजवी मुल्यांकनासह प्रशासकीय नवकल्पना.
1917-19	कुकीचा बंड	ठिकाण: मणिपूर कारण: WW1 दरम्यान ब्रिटिश कामगार भरती धोरणांच्या विरोधात.
1920s	Zeliangsong चळवळ	ठिकाण: मणिपूर नेतृत्व: झेमी आणि लियांगमेई जमाती कारण: कुकीच्या हिंसाचाराच्या वेळी या जमातींचे संरक्षण करण्यात ब्रिटिश अपयशी ठरले.
1905-31	नागा चळवळ	ठिकाण: मणिपूर नेतृत्व: जडोनांग ते ब्रिटीश राजवटीच्या विरोधात आणि नागा राज स्थापन करण्याबाबत होते.
1930s	हेरका पंथ	ठिकाण: मणिपूर नेतृत्व: राणी गैडिनलिउ या चळवळीचा परिणाम म्हणून 1946 मध्ये काबुई नागा असोसिएशनची स्थापना झाली.